

Lidská důstojnost v ústavním právu: legitimní argument nebo axiom?

FILIP HORÁK*

Human Dignity in Constitutional Law: A Legitimate Argument or an Axiom?

Summary: After human dignity has spread into a large number of constitutions all over the world, a detailed examination of this phenomenon is steadily gaining importance. This paper finds three autonomous approaches to human dignity in constitutional law, namely the subjective human right, the source of human rights, and an objective constitutional value. Each of these approaches is based on one of the historical views on human dignity. The key argument of this paper states that by connecting these three legitimate approaches together, dangerous and unwanted hybrid forms of human dignity are being created. These forms tend to be axiomatic, preventing the rational legal argumentation, as well as the use of the proportionality principle. The use of human dignity in such axiomatic way is an argumentative foul, unfortunately so often made by the judiciary and doctrine alike.

Keywords: human dignity, axiom, legal argumentation, proportionality principle

Meritem tohoto článku je lidská důstojnost a možnosti, jakož i problémy jejího užívání v ústavním právu. Důvodem jeho vzniku je snaha reagovat na diskusi o lidské důstojnosti, rozvíjející se v rámci zahraniční doktríny¹ a posilované faktem, že se pojem lidské důstojnosti rozšířil do většiny právních úprav na světě.² Přes význam této problematiky pro celou koncepci lidských práv se jí však v českém prostředí nedostává patřičné pozornosti.³ Cílem článku je stručně rekapitulovat probíhající diskurz a následně odpovědět na následující palčivé otázky z něj plynoucí. Jaké mohou být postavení a funkce lidské důstojnosti v právu? Jsou všechny tyto funkce žádoucí? A pokud ano, v čem spočívá nebezpečí užití lidské důstojnosti v právu? Zaměřuji se tak nikoli na obsah lidské důstojnosti, nýbrž na její formu a funkce v právu.

Článek je rozdělen do čtyř kapitol. Kapitola první pojednává o historickém vývoji pojmu lidské důstojnosti, v jehož rámci vymezuje tři soběstačné přístupy, jmenovitě důstojnost jako samostatné lidské právo, důstojnost jako zdroj lidských práv a důstojnost jako objektivní hodnotu. Druhá kapitola stručně shrnuje soudobou diskusi o lidské důstojnosti. Kapitola třetí nabízí typologii lidské důstojnosti, jež plynule navazuje na základní historická pojetí. Tato kapitola zároveň obsahuje kritickou analýzu každého z uvedených přístupů k důstojnosti. Kapitola čtvrtá pak poskytuje

nový pohled na užívání lidské důstojnosti v ústavním právu, založený na myšlence, že ač každý z vymezených přístupů k lidské důstojnosti není sám o sobě problematický, jejich propojováním dochází k vytváření hybridních forem lidské důstojnosti, jež se chovají jako axiomy.

Axiom je obecně definovatelný jako nedokazatelný a zároveň nevyvratitelný předpoklad, z nějž následně logicky odvozujeme určité důsledky.⁴ Přestože axiomy mají své nenahraditelné a nedocenitelné místo ve

* Univerzita Karlova, Právnická fakulta. E-mail: Horaksro@seznam.cz. Tento článek byl vypracován s podporou grantového projektu GA UK s názvem „Problém axiomů v právní argumentaci“ (č. 606517). Na tomto místě bych rád poděkoval Marku Antošovi a Martinu Madejovi za cenné podněty a připomínky.

¹ K tomu viz zejména kapitolu II.

² SHULTZINER, D. – CARMÍ, G. Human dignity in national constitutions: functions, promises and dangers. *American Journal of Comparative Law*, 2014, č. 2, s. 462–463.

³ Výjimkami jsou v tomto kontextu zejména BROZ, J. Lidská důstojnost: Universální princip v partikulární aplikaci. Praha, 2014. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce Doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D.; HAPLA, M. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno, 2016; MLISNA, P. Lidská důstojnost jako esenciální ústavní princip. In: Jirásek, J. a kol. *Listina a současnost: sborník příspěvků sekce ústavního práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnícké dny 2010*. Olomouc, 2010, s. 125–136; MOLEK, P. *Základní práva. Svazek první, Důstojnost*. Praha, 2017; SOBEK, T. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha, 2016 či WAGNEROVÁ, E. Text Elišky Wagnerové o pojetí lidské důstojnosti u příležitosti kolokvia Ústavního soudu s Aharonem Barakem. In: Eliška Wagnerová [online] 8. 4. 2017. Dostupné na <http://eliskawagnerova.cz/aktuality/text-elisky-wagnerove-o-pojeti-lidske-dustojnosti-u-prilezitosti-kolokvia-ustavniho-soudu-s-aharonem-barakem/>.

⁴ K tomu srov. např. BROWN, G. R. *Axioms*. Durham, NC 2007, s. 103.

vědeckých teoriích, jejich užití v argumentaci (a zejména v argumentaci právní)⁵ lze pro jejich povahu chápat jako nežádoucí. Započneme-li totiž naši argumentaci výrokem, jehož pravdivost nelze potvrdit ani vyvrátit, pak celá naše argumentace vycházející z tohoto původního výroku je v zásadě nevyvratitelná. Lze jí pouze namítat logické inkonzistence, tedy to, že naše důsledky logicky vycházejí z našich předpokladů. Neexistuje však způsob, jímž by mohla být zpochybněna věcná správnost či samotná podstata takového argumentace. Pokud jednou přijmeme navržené axiomy a pokud je vyvozování závěrů z nich logicky správné, musíme se smířit s důsledky. Pokud axiomy odmítneme a protistrana se jich nevzdá, nebude rozumná debata vůbec možná. Stejně tak tomu bude v případě, že navrhneme vlastní konkurenční axiomy. Argumentace se tak ze své otevřené podstaty vyzívající k debatě stává uzavřeným axiomatickým systémem založeným pouze a výlučně na logické dedukci celého svého obsahu z původních axiomů, jejichž pravdivost nelze falzifikovat. V rámci tohoto systému tedy axiom funguje jako absolutní a nezpochybnitelná pravda a prostředí za hranicemi tohoto systému je chápáno jako irelevantní. Z těchto důvodů tvrdím, že užívání axiomů ohrožuje věcnost a racionalitu právní argumentace. Toto své tvrzení se pokusím demonstrovat právě prostřednictvím analýzy užívání lidské důstojnosti v ústavním právu předložené v tomto článku.

Pojem lidské důstojnosti v historické perspektivě

Důvodem pro začlenění následujícího přehledu do příspěvku je snaha poukázat na fakt, že důstojnost měla v různých historických obdobích a v teoriích různých myslitelů odlišný význam i obsah. Jak se pokusím dále ukázat, právě z těchto definičních nesrovnalostí a rozporů mohou vznikat současné teoretické rozpory. Stručný historický exkurz může v tomto případě leccos vyjasnit a dodat inspiraci k následné analýze a klasifikaci pojmu důstojnost.

V antickém světě slovo *dignitas*, jež lze přeložit jako důstojnost či vážnost, bylo chápáno ve smyslu společenského statusu občana či instituce.⁶ Jednalo se v zásadě o lidské právo s konkrétním obsahem chráněným státními institucemi.⁷ V tomto pojetí neměla důstojnost nic společného s rovností či přirozeností. Společenskou vážnost si musel každý vydobýt, a každému tudíž náležela

v různé míře. Za rovné tak lze považovat jen právo na ochranu proti neoprávněným zásahům do již nabyté *dignitas*.⁸

Naproti tomu Cicero chápal důstojnost jako záležitost bytostně lidskou, a tudíž přirozeně náležející všem lidem nezávisle na společenském postavení či zásluhách, čímž předznamenával budoucí vývoj tohoto pojmu. Takto požímanou lidskou důstojnost pak Cicero používal k odlišování člověka od zvířete.⁹

Křesťanští myslitelé, a mezi nimi zejména T. Akvinský, obohatili doktrínu o koncept lidské důstojnosti jakožto přirozené vlastnosti, s níž se rodí každý jednotlivec, čímž navázali především na Cicerona. Jádro tohoto pojetí spočívá ve zdůraznění univerzality a tudíž i rovnosti, kterou s sebou důstojnost přináší.¹⁰ K přiznání důstojnosti tak postačí být příslušníkem lidského druhu. Ta totiž neplyne z ničeho, co člověk učiní, nýbrž z určitých specifických vlastností člověka,¹¹ jejichž zdrojem je podobnost lidského druhu k Bohu

⁵ Již na tomto místě předesílám, že užití axiomů v právu znemožňuje provedení testu proporcionality jakožto jednoho ze základních nástrojů racionální ústavněprávní argumentace (viz Alexy, R. Lidská důstojnost a princip proporcionality. Praha: *Právník*, 2015, č. 11, s. 870 a 871). Je tomu tak proto, že na jedné straně pomyslných vah je situován předpoklad, který nemůžeme potvrdit ani vyvrátit. Pokud tedy tento předpoklad přijmeme, musí již vždy převážet, ať už proti němu postavíme cokoli. V kontextu lidské důstojnosti by se například jednalo o tvrzení, že důstojnost člověka je nedotknutelným lidským právem. Přijme-li soudce takovéto tvrzení a vyjde-li při své argumentaci z něj, nelze již test proporcionality efektivně využít, neboť již přijatý axiom a z něj vyvozené důsledky vždy a *a priori* převáží. Jednou akceptovaný axiom vede bez nutnosti další argumentace či dalšího přemýšlení k určitému rozhodnutí, stejně jako vedou v případě vědecké teorie stanovené axiomy k určitým teoretickým důsledkům. Využití axiomu v právní argumentaci tak zbavuje nutnosti poměřovat, rozvažovat či racionálně věcně myslet. Toto vše je nahrazeno do velké míry intuitivním přijetím určitého předpokladu a procesů formální logiky, jež nás dovedou k důsledku. Soudce tak může např. pouze uvést, že rozhodl takto a takto, neboť důstojnost je nedotknutelná. Využil-li axiomu, více nejen že nemusí, ale zároveň ani nemůže dodat. Axiomy proto neohrožují pouze test proporcionality. Svou ničím nepotvrditelnou ani nezpochybnitelnou povahou odsuzují jakoukoli racionální právní argumentaci k neúspěchu. To je problematické již jen proto, že racionalita je v kontextu západní kultury alfou a omegou práva, neboť pouze racionální právo je pro nás srozumitelné, pochopitelné, přijatelné a také respektovatelné.

⁶ Z tohoto důvodu bývá toto pojetí důstojnosti označováno jako čest (srov. BAROŠ, J. Komentář k článku 1 Listiny základních práv a svobod. In: Pospíšil – Langášek – Šimíček – Wagnerová a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha, 2012, s. 55).

⁷ V římském právu např. existovaly dva praetorské edikty na ochranu *dignitas* před *nactiutrháním* (viz VEEDER, V. V. The History and Theory of the Law of Defamation. I., Columbia Law Review 3, 1903, č. 8, s. 563 a 564).

⁸ HENNETE-VAUCHEZ, S. A human dignitas? Remnants of the ancient legal concept in contemporary dignity jurisprudence. International Journal of Constitutional Law 9, 2011, č. 1, s. 53.

⁹ Zvíře soustřeďuje celou svou existenci pouze na uspokojování fyziologických a smyslových potřeb, zatímco člověk je schopen studovat, rozvíjet se, vnímat sám sebe a činit svobodná morální rozhodnutí, a proto je pouhé smyslové potěšení nevhodné jeho důstojnosti (CICERO, M. T. On duties. New York, 1991, kniha I., kapitola XXX).

¹⁰ BAROŠ, op. cit., s. 55 a 56.

¹¹ Tomáš Akvinský konkrétně uvádí dar rozumu, schopnost člověka poznat a pochopit slovo Boží, mít vztah s Bohem a dále fakt, že člověk je nevyšším vývojovým stupněm v tom smyslu, že je nejpodobnější Bohu (viz zejm. AKVINSKÝ, T. Theologická Summa svatého Tomáše Akvinského: doslovný překlad. Olomouc, 1937–1940, část III., ot. 4 čl. 1; část I., ot. 72–76).

(*imaginatio dei*), která z lidské bytosti činí hodnotu samu o sobě.¹²

P. della Mirandola pak v období renesance obhájí totéž pojetí důstojnosti jiným způsobem, když tvrdí, že zatímco všechna ostatní stvoření jsou determinována přirozeným zákonem, člověku Bůh poskytl svobodnou vůli, aby si sám mohl určit vlastní přirozenost.¹³ Argument Bohem tedy v jeho pojetí již ustupuje do pozadí, aby uvolnil místo důstojnosti jako lidské přirozenosti.

Na toto pojetí navázal rovněž I. Kant, jenž se pokusil myšlenku důstojnosti jako přirozené vlastnosti člověka definitivně očistit od teologických argumentů a namísto nich vystavět teorii založenou čistě na analýze přirozených vlastností člověka. Tímto se dosah lidské důstojnosti rozšiřuje z křesťanského světa na celou lidskou civilizaci, neboť jediným kritériem důstojnosti je rozum a z něj vyvozená autonomní vůle.¹⁴ Rozumná bytost s autonomní vůlí má podle Kanta zákonodárnou schopnost, což znamená, že skrze rozum sama poznává mravní zákony a činí z nich vlastní maximy, čímž se jim podřizuje. Jako taková je rozumná bytost sama sobě účelem a nemůže být vnímána nikdy jen jako prostředek, a proto je nadána elementární důstojností, která je pro všechny rozumné bytosti stejná.¹⁵

V právní a politické filozofii 19. století se následně, zejména v reakci na myšlenky francouzské revoluce,¹⁶ vyvinul třetí svěbytný přístup k důstojnosti, typický zejména pro socialistickou ideologii¹⁷ a kontinentální republikanismus.¹⁸ Důstojnost je zde chápána nejen jako vlastnost inherentní člověku, ale zejména jako cíl. Ústředním motivem se stal „důstojný život“ či „důstojné bytí“,¹⁹ které je naplněno až ve chvíli, kdy člověk dosáhne určitého životního standardu, co se týče jeho osobnostních, politických, sociálních, a dnes již i environmentálních a dalších práv. Lidská důstojnost tak dostává silně normativní nádech. Stává se obecně žádoucím stavem, o který by měla společnost usilovat a jenž může být občany nárokován.²⁰

Tento nový přístup vychází částečně z obou předchozích pojetí. Z antického *dignitas* přebírá obsah lidské důstojnosti, tedy důstojné žití ve společnosti, zatímco z Kantova pojetí jeho univerzální rozsah, tedy to, že je důstojnost přirozeně vlastní všem lidem. Propojení těchto dvou do určité míry kontradiktorních tradic se pak nejlépe odráží v tvrzení, že každý člověk má právo na hodnotu (resp. důstojnost), které dříve náležely pouze šlechtě. Právě takovouto větu můžeme, jak upozorňuje Ch. McCrudden,²¹ najít ve francouzské

Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789.²² Přestože tedy tento přístup z předchozích dvou do velké míry vychází, lze jej považovat za samostatný třetí proud v tom smyslu, že zde důstojnost člověka není *a priori* přirozeně svázána s jeho lidstvím, nýbrž je závislá na vnějších podmínkách jeho života. Důstojný tedy není člověk, nýbrž jeho život na tomto světě.²³

Lidská důstojnost, ať už v podobě statusové, přirozené či důstojnosti jako cíle, postupně od konce 18. století prorůstá do právních textů.²⁴ Výše zmíněná francouzská Deklarace práv člověka a občana již ostatně byla prvním příkladem této tendence. Snahu o odvození individuálních práv z lidské důstojnosti můžeme najít také v úvahách T. Paina²⁵ či A. Hamiltona.²⁶ Zámořský lidskoprávní diskurz se však nakonec od přijetí lidské důstojnosti jako základu pro odvození individuálních práv odklonil.²⁷ Z původních tří hodnot pro novou ústavu ražených A. Hamiltonem tak zbyly pouze dvě, tedy svoboda a štěstí.²⁸ Přístup založený na centrálním postavení důstojnosti v některé z uvedených podob se tak plně prosadil až v poválečné Evropě a v mezinárodních lidskoprávních doku-

¹² ROSEN, M. *Dignity: Its History and Meaning*. Cambridge, Mass. 2012, s. 16 a 17.

¹³ MIRANDOLA, P. d., G. *O důstojnosti člověka*, Praha, 2005, s. 57.

¹⁴ Tj. taková vůle, která nepodléhá žádným smyslovým či empirickým vlivům, ale poslouchá výlučně příkazy rozumu, které Kant pojmenoval jako kategorické imperativy.

¹⁵ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha, 2014, část II., odst. 70 a 71.

¹⁶ BROZ, *op. cit.*, s. 29.

¹⁷ BROZ, *op. cit.*, s. 30.

¹⁸ BAROŠ, *op. cit.*, s. 56.

¹⁹ Srov. MAHLMANN, M. *Elemente einer ethischen Grundrechtstheorie*. Baden-Baden, 2008, s. 167.

²⁰ McCRUDDEN, C. *Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights*, *European Journal of International Law*, 2008, č. 4, s. 660 a 661.

²¹ McCRUDDEN, *op. cit.*, s. 660.

²² Podobný význam lze dnes připsat i čl. 1 Listiny, který stanoví „Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti a právech. (...)“ (Čl. 1 Listiny základních práv a svobod, vyhlášené pod č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky na základě usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992).

²³ Toto chápání pěkně dokresluje myšlenky F. Schillera, který ve své práci *Würde des Menschen* z roku 1798 uvedl, že člověku je potřeba dát jídlo a přistěšit a důstojnost se pak u něj už objeví jaksi automaticky (McCrudden, *op. cit.*, s. 660).

²⁴ Za účelem popisu tohoto vývoje důstojnosti od filozofického a kulturního konceptu směrem ke konceptu právnímu mluví Aharon Barak na jedné straně o důstojnosti jako sociální hodnotě a na straně druhé o důstojnosti jako hodnotě ústavní (BARAK, A. *Human Dignity. The Constitutional Value and the Constitutional Right*. Cambridge, 2015, s. 12–14.

²⁵ PAINE, T. *Rights of Man*, Indianapolis, 1992, s. 41.

²⁶ HAMILTON, A. *Federalista* č. 1. In: Hamilton A. – Jay J. – Madison. J. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové ústavy předložené federálním shromážděním 17. září 1787*. Olomouc, 1994, s. 34.

²⁷ Pro hlubší vysvětlení rozdílů mezi individualistickým pojetím USA, založeným na autonomii individua a komunitaristickým pojetím evropských států (zejm. Německa), založeným na lidské důstojnosti (viz McAllister, M. C. *Human Dignity and Individual Liberty in Germany and the United States as Examined through Each Country's Leading Abortion Cases*. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 2003, č. 2, s. 491–520).

²⁸ GLENSY, R. D. *The right to dignity*. *Columbia Human Rights Law Review*, 2011, č. 43, s. 77.

mentech,²⁹ které čerpaly do velké míry z myšlenek J. Maritaina.³⁰ Odtud si v průběhu dalšího půlstoletí našla lidská důstojnost cestu do převážné většiny ústav,³¹ jakož i do soudní argumentace.

Abych výše uvedené shrnul, v historii tedy můžeme najít tři odlišné přístupy k pojmu lidské důstojnosti. Prvním z nich je důstojnost ve smyslu *dignitas*, tedy důstojnost, kterou si každý člověk může v určité různé míře svým jednáním či postavením vydobýt. Druhým je důstojnost jakožto vlastnost člověka, která je naopak inherentní všem lidem rovnou měrou. Tuto důstojnost můžeme teoreticky zakotvit různými způsoby, z nichž pro náš civilizační okruh nejnámější jsou křesťanského a kantovského původu. Konečně třetím přístupem k lidské důstojnosti je představa, že důstojný je (resp. má být) především život člověka, tedy vnější podmínky, v nichž musí individuum žít.

Současné teoretické přístupy k lidské důstojnosti

Předmětem této kapitoly bude shrnutí soudobých přístupů k lidské důstojnosti v jejím vztahu k ústavnímu právu. Problematika užití lidské důstojnosti v právu se rozpadá do dvou po sobě následujících otázek. Je žádoucí lidskou důstojnost jako právní pojem vůbec užívat? A pokud ano, jakou má mít v právu pozici a funkci?

Ohledně žádoucnosti lidské důstojnosti v právu lze v literatuře najít rozmanité názory. A. Addis například tvrdí, že lidská důstojnost se může stát univerzální, na kulturním a sociálním prostředí nezávislou hodnotou, s níž můžeme identifikovat nejzákladnější lidská práva náležející všem lidem jen proto, že jsou lidmi.³²

Naproti tomu M. Mahlman poměrně přesvědčivě ukazuje, že lidská důstojnost je pojem vágní a tudíž normativně nebezpečný, neboť může potenciálně fungovat jako „trojský kůň“ ústavního práva, skrze nějž se do systémů lidských práv budou dostávat subjektivní, relativní a heterogenní hodnoty a myšlenky.³³ Na obsahovou vágnost důstojnosti naráží rovněž H. Botha, který navíc uvádí hned několik paradoxů, které vznikají v důsledku jejího užívání v právu.³⁴ Před užíváním abstraktních hodnot v právu varoval také H. Kelsen. Tvrdil, že jsou svým nejasným obsahem a absolutní povahou nebezpečné, neboť vedou k politizaci soudů a k něčemu, co bychom dnes nazvali soudcokracií. Soudy je mohou kdykoli vytáhnout jako

pomyslné žolíky a zabsolutizovat tak své argumenty. Výklad obsahu těchto hodnot však má být doménou společnosti či politiky, nikoli práva.³⁵

Někde mezi oběma výše uvedenými přístupy se pak nachází Ch. McCrudden, který na jednu stranu tvrdí, že lze identifikovat společné minimální jádro lidské důstojnosti, do nějž řadí vnitřní hodnotu všech lidských bytostí, uznání a respekt vůči této vnitřní hodnotě ostatními a povinnost státu chránit lidská práva,³⁶ ale zároveň na druhou stranu ukazuje, jak se užívání lidské důstojnosti liší v závislosti na kulturních a sociálních podmínkách nejen za tímto minimálním jádrem, ale také, co se samotné interpretace jeho tří složek týče.³⁷ Důstojnost tak slouží jako kamufláž, zahalující axiologické rozdíly napříč jednotlivými kulturami a státy.³⁸

Co se týče druhé položené otázky, lze konstatovat, že pojem lidské důstojnosti již byl různými způsoby kategorizován. Ch. McCrudden³⁹ klade otázku, jestli důstojnost znamená základ pro ostatní lidská práva, samostatné lidské právo či synonymum pro lidská práva obecně, čímž naznačuje její tři funkce v právním řádu.

R. D. Glensy⁴⁰ nabízí hned čtyři pojetí lidské důstojnosti. Prvním je důstojnost jako pozitivní samostatné lidské právo, jemuž odpovídá povinnost do tohoto práva nezasahovat, jakož i povinnost státu podniknout aktivní kroky k naplnění standardů důstojného života. Druhým je důstojnost jako negativní samostatné lidské právo, jemuž odpovídá pouze

²⁹ Tak například Charta Spojených národů z 26. června 1945 ve své preambuli uvádí „prohlásit znovu svou víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti...“, obdobně v preambuli Všeobecné deklarace lidských práv z 10. prosince 1948 se můžeme dočíst, že „uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcižitelných práv členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě.“ Konečně oba Mezinárodní pakty z 19. prosince 1966 shodně uvádějí, že „tato práva se odvozují od přirozené důstojnosti lidské bytosti“.

³⁰ Maritain zakládá svůj lidsko-právní systém právě na hodnotě lidské důstojnosti. Přitom vychází z tomistické tradice, jakož i z republikánské tradice 19. století (viz McCrudden, *op. cit.*, s. 662).

³¹ D. Shulztiner a G. Carmi poskytli ve své práci kvantitativní analýzu a dospěli k závěru, že v současnosti se s pojmem lidské důstojnosti pracuje ve 162 ústavách na světě (SHULZTINER – CARMÍ, *op. cit.*, s. 462 a 463).

³² ADDIS, A. The Role of Human Dignity in a World of Plural Values and Ethical Commitments. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2013, č. 4, s. 428.

³³ MAHLMANN, M. The Basic Law at 60 - Human Dignity and the Culture of Republicanism. *German Law Journal*, 2010, č. 1, s. 11.

³⁴ BOTHA, H. Human dignity in comparative perspective. *Stellenbosch Law Review Stellenbosch Registydskrif*, 2009, č. 2, s. 217–220.

³⁵ KELSEN, H. *Wesen und Entwicklung der Staatsgerichtsbarkeit*, 1929. Zde citováno podle anglického překladu in: Vinx, L. (ed.). *The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law*. Cambridge, 2015, s. 60 a 61.

³⁶ McCrudden, *op. cit.*, s. 679.

³⁷ McCrudden, *op. cit.*, s. 680.

³⁸ McCrudden, *op. cit.*, s. 698.

³⁹ McCrudden, *op. cit.*, s. 656.

⁴⁰ GLENSY, *op. cit.*, 2011, s. 111; 121; 126 a 127; 134 a 135.

povinnost státu zdržet se zásahů do něj. Třetím je důstojnost jako zástupné lidské právo, které není nezávislé a samostatně aplikovatelné, ale naopak je vždy provázáno s jiným lidským právem. Takto pojiňovaná důstojnost slouží spíše jako kognitivní pomůcka při řešení složitých případů. Konečně čtvrtým pojetím je důstojnost jako absolutní hodnota stojící u základu všech lidských práv.

J. Broz⁴¹ nabízí rozdělení funkce důstojnosti na dvě kategorie, a to důstojnost jako ústavní hodnotu a důstojnost jako samostatné lidské právo, přičemž první zmíněnou kategorii dále rozděluje na hodnotu ve smyslu interpretačního principu a hodnotu ve smyslu esenciálního jádra základních práv.

L. M. Henry⁴² ve své práci uvádí dokonce pět způsobů užití lidské důstojnosti. Za prvé se jedná o důstojnost statusovou, která náleží pouze orgánům veřejné moci a slouží k zachování jejich autority. Za druhé se jedná o důstojnost založenou na rovnosti, která je, stejně jako tři zbylé kategorie, univerzální a permanentní. Její užití v právu slouží především k posílení antidiskriminačních argumentů. Za třetí jde o důstojnost založenou na svobodě sloužící zejména k ochraně soukromí a autonomie osobní volby. Za čtvrté pak můžeme mluvit o důstojnosti založené na osobní integritě, jejímž smyslem je zejména ochrana osobnosti člověka. Konečně za páté se jedná o důstojnost jakožto kolektivní ctnost, která je založena na zákazu adresovaném společnosti chovat se nehumánně či nedůstojně v kontextu otázek, jako jsou například trest smrti či potraty.

N. Rao⁴³ přichází se třemi generacemi lidské důstojnosti, jež se postupně vyvinuly v důsledku kvalitativního posunu v lidskoprávním diskurzu. První z nich je důstojnost inherentní každému člověku, z níž plynou především negativní svobody, jako právo na soukromí, sexuální autonomie či svoboda projevu. Druhou generací je důstojnost materiální, jejímž obsahem je představa státu o tom, co to znamená vést dobrý život. Materiální důstojnost jednak umožňuje a zároveň ukládá státu aktivně jednat ve snaze zajištění důstojného života jednotlivců, a jednak umožňuje, na rozdíl od předchozí, omezit autonomii jednotlivce či mu uložit povinnosti. Této důstojnosti se týká např. tematika prostituce, pornografie či bioetiky na straně jedné a sociálních práv na straně druhé. Třetí generací je důstojnost ve smyslu požadavku uznání jedinečnosti každého individua či skupiny, a to i v případě, kdy by takové uznání kolidovalo s předchozími dvěma koncepty.

Typickými tématy jsou kulturní, sexuální, genderová či rasová sociální inkluze.

D. Shultziner a G. Carmi⁴⁴ na základě provedené kvantitativní analýzy konceptu lidské důstojnosti v ústavních textech, došli k závěru, že důstojnost se v ústavách vyskytuje buď v podobě abstraktní hodnoty, cíle či ospravedlnění celé ústavy, nebo v podobě konkrétnějších instrukcí a pravidel z této hodnoty plynoucích. Nejčastěji však ústavy podle výsledků provedené analýzy obsahují důstojnost v obou těchto podobách.

A. Barak⁴⁵ nejprve rozděluje lidskou důstojnost do tří základních forem. Lidskou důstojnost jako sociální, a tudíž mimolegální, hodnotu, o které jsem se zmínil již výše, můžeme na tomto místě ponechat stranou. Zbylými dvěma formami jsou lidská důstojnost jako ústavní hodnota a lidská důstojnost jako ústavní právo. Lidská důstojnost jako ústavní hodnota se dle Baraka objevuje v roli základu pro všechna lidská práva, interpretační pomůcky či kritéria pro limitaci jednotlivých lidských práv. Lidská důstojnost jako specifické ústavní právo je pak chápána jako lidské právo, jež se svým obsahem překrývá s ostatními a k řešení jejich případných konfliktů by měl sloužit test proporcionality. Jedná se tedy o plnohodnotné samostatné lidské právo.

Konečně R. Alexy nabízí dvě teorie lidské důstojnosti v právní argumentaci. Na straně jedné teorii absolutní, podle níž je lidská důstojnost nedotknutelnou absolutní hodnotou, nadřazenou všem ostatním hodnotám. Takový přístup však podle něj vylučuje užití testu proporcionality a jakoukoli racionální úvahu, a lze jej tedy považovat za intuitivní a iracionální. Naproti tomu teorie relativní považuje důstojnost za jednu z mnoha hodnot, porovnatelnou s ostatními prostřednictvím testu proporcionality. Využití racionální úvahy a argumentace tak je v tomto případě možné.⁴⁶

Možná pojetí lidské důstojnosti v současném ústavním právu

Cílem této části je vytvořit rámcovou teorii zahrnující výše uvedené historické i recentní přístupy. V následujících dvou kapitolách tak

⁴¹ BROZ, *op. cit.*, s. 67.

⁴² HENRY, L. M. *The Jurisprudence of Dignity*. University of Pennsylvania Law Review, 2011, č. 160, s. 190–192; 202 a 203; 206–208; 215 a 216; 220 a 221.

⁴³ RAO, N. *Three Concepts of Dignity in Constitutional Law*. Notre Dame Law Review, 2011, č. 1, s. 196; 203–206; 221 a 222; 248–250.

⁴⁴ SHULTZINER – CARMİ, *op. cit.*, s. 484 a 485.

⁴⁵ BARAK, *op. cit.*, s. 12–14; 103–113.

⁴⁶ ALEXY, *op. cit.*, s. 867.

poskytnu vlastní odpovědi na uvedené dvě zásadní otázky. Jsem však toho názoru, že je žádoucí obrátit jejich pořadí. Nejprve je potřeba se zeptat, jak se důstojnost v ústavním právu využívá a jaké funkce má, a až sekundárně u každého jejího možného využití zvlášť hodnotit, zdali je žádoucí. Opačný přístup by totiž důstojnost aprobeoval či odsoudil, aniž by byl schopen zachytit nuance mezi jejími různými podobami a funkcemi.

Obecná kritická poznámka, kterou adresuji recentním teoriím lidské důstojnosti je, že pomíjejí bohatý historický vývoj tohoto pojmu. Přestože někteří z výše uvedených autorů nastiňují velmi podrobně určitý historický přehled, mají posléze tendenci učinit za touto kapitolou tlustou čáru a vytvořit svou vlastní teorii a kategorizaci lidské důstojnosti na zelené louce.⁴⁷ Proto se pokusím ukázat, že veškeré recentní kategorie lidské důstojnosti lze podřadit pod jednu z jejích historických koncepcí uvedených v první kapitole.

K tomu je ovšem potřeba nejprve obecně charakterizovat, do jaké podoby se zmíněné historické koncepce v současném právu vyvinuly. Obecně lze představit, že pojetí lidské důstojnosti jako *dignitas* se v dnešním právu zachovalo v podobě samostatného osobnostního práva. Pojetí lidské důstojnosti jako přirozené vlastnosti člověka našlo své uplatnění v podobě zdroje lidských práv. Konečně lidská důstojnost jako cíl ve smyslu důstojného života nachází dnes své vyjádření jako objektivní ústavní hodnota.

Lidská důstojnost jako samostatné lidské právo

Antické chápání důstojnosti jako *dignitas*, vcelku dobře koreluje se soudobým pojetím důstojnosti jako samostatného lidského práva s vlastním specifickým obsahem, který se od antických dob nezměnil. Stále se jedná o právo osoby či instituce na ochranu vlastního společenského statusu a z něj plynoucích benefitů před nezákonnými zásahy a stále neexistuje nárok na stejnou důstojnost pro všechny, nýbrž jen na stejnou míru ochrany již nabyté důstojnosti.

Důstojnost tak v tomto kontextu nemůže znamenat o nic více ani o nic méně, než osobní čest, dobré jméno či dobrou pověst. Jakékoli jiné lidské právo má svůj vlastní pojem a obsah a nemělo by být s důstojností zaměňováno. Zákonodárce (popř. ústavodárce) si tak může vybrat, zdali použije některý z výše uvedených specifitějších pojmů, či je nahradí pojmem lidské důstojnosti, jakožto jejich

obecnějším synonymem. Zároveň se od něj očekává, že precizně vymezí obsah, rozsah a podmínky ochrany takto chápané lidské důstojnosti. Tímto lidskou důstojnost srazí z výšin abstraktních hodnot a principů na pozici jasně vymezeného, přímo aplikovatelného a také zákonem omezitelného lidského práva.⁴⁸

Pokud bychom však začali tvrdit, že částečně můžeme důstojnost spatřovat i v jiných právech či svobodách, jako jsou právo na rovné zacházení či právo na zachování tělesné i duševní integrity, tak bychom již posunuli její chápání od samostatného lidského práva postaveného hierarchicky na roveň právům ostatním, směrem k abstraktnější objektivní ústavní hodnotě. Důstojnost tak dostává jinou, vyšší kvalitu než ostatní lidská práva, a tudíž z ní její aplikace, jakoby stále byla lidským právem, vytváří axiom, jehož obsah bychom mohli shrnout tak, že předpokládáme, že silnější je vždy to lidské právo či svoboda, jež je v užším kontaktu s lidskou důstojností, a proto právo na lidskou důstojnost je nejsilnější.⁴⁹

Z výše uvedených teorií lze do pojetí důstojnosti jako lidského práva zařadit jednak důstojnost jako samostatné lidské právo z klasifikace McCruddena i Broze, dále Barakovu důstojnost jako ústavní právo, a konečně důstojnost jako *dignitas* a také důstojnost založenou na osobní integritě podle L. M. Henryové, která však tuto důstojnost přiřkla pouze institucím veřejné moci. Ostatní kategorie chápou lidskou důstojnost příliš široce či příliš abstraktně na to, aby byla samostatným lidským právem s vlastním obsahem.

Jediné, co lze užívání důstojnosti jako samostatnému lidskému právu, pokud je používáno správně, vyčíst, je jeho částečná nadbytečnost. Proč užívat poměrně vágní a neurčitý pojem důstojnost a vystavit se tak riziku, že bude nepochopen a používán jinak než jako samostatné lidské právo, když lze namísto něj využít jiné, již zaběhnuté a přesnější výrazy, jimiž jsou právě osobní čest, dobré jméno a dobrá pověst.⁵⁰ Důstojnost

⁴⁷ Jedinou významnou výjimkou je v tomto kontextu L. M. Henry, která naopak každé ze svých pěti pojetí důstojnosti dohledává zpět do historie a zakotvuje v příslušných politicko-filozofických textech (viz HENRY, *op. cit.*, s. 169–233).

⁴⁸ Právě takto lze rozumět čl. 10 odst. 1 Listiny, který stanoví „Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.“ (Čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, vyhlášené pod č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky na základě usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992).

⁴⁹ Obdobné důsledky by měl i argument, že důstojnost je jen ideou lidských práv, jejichž konkrétní obsah je dodán až interpretací v konkrétním případě.

⁵⁰ Tyto pojmy totiž potřebují podstatně méně definic a upřesňování, čímž se práva v nich ukrytá v porovnání s pojmem důstojnosti stávají dostupnějšími a snadněji

tak spíše snižuje úroveň právní jistoty, neboť nahrazujeme pojmy jednoznačnější a přesnější pojmem vágnějším. Přesto je však její užití jako samostatného lidského práva v zásadě legitimní volbou ústavodárce, kterou nemůžeme *a priori* hanit. Klíčové však je, aby si ústavodárce uvědomoval, že užívá důstojnosti ve formě samostatného lidského práva a takto s ní také zacházel.

Lidská důstojnost jako zdroj lidských práv

Důstojnost jako přirozenou vlastnost člověka lze spatřovat v současné teorii důstojnosti jako zdroje lidských práv. Toto pojetí je založeno na představě, že důstojnost je přirozenou automaticky nabytou vlastností každého člověka, kterou mu nelze odebrat. Ve prospěch takto pojaté důstojnosti, jejímž kritériem je pouze příslušnost k lidskému druhu,⁵¹ lze argumentovat teologicky, racionalisticky či některými dalšími způsoby.⁵² Tyto argumenty se zpravidla snaží představit člověka jako bytost z určitých důvodů odlišnou od ostatních živočišných druhů a přiřadit mu určité speciální atributy odrážející jeho postavení ve světě a společnosti.⁵³ Druhým logickým krokem je argument, že pokud disponuje člověk přirozenou důstojností, náleží mu rovněž právo, aby jej ostatní jako důstojného uznali, z čehož lze v platném právu vyvodit existenci základních lidských práv a svobod jednotlivce⁵⁴ jakož i povinnost ostatních jednotlivců i společnosti a státu jako celku tyto svobody respektovat a ochraňovat a tato práva zajišťovat a naplňovat.⁵⁵

Nicméně, takto pojatá důstojnost se v platném právu téměř nevyskytuje. Je spíše filozofickým zdůvodněním existence lidských práv a jako taková může být uvedena maximálně v preambuli a sloužit jako mravní korektiv pro zákonodárce a soudce. Důstojnost jakožto zdroj lidských práv tak rozhodně nesmí být prostředkem právní argumentace. Bylo by však možné použít ji s určitou mírou zdrženlivosti jako interpretační pomůcku k pochopení obsahu jednotlivých lidských práv, nikoli však již k určení jejich rozsahu či rozhodnutí jejich vzájemné kolize v konkrétním případě. Pokud bychom užívali lidskou důstojnost těmito způsoby, typickými pro lidskou důstojnost jako objektivní hodnotu, a zároveň zachovali její výsostné postavení, jakožto zdroje všech lidských práv, učinili bychom z ní axiom, předpokládající pro celou argumentaci, že převládá vždy ta hodnota, která je blíže ke zdroji všech lidských práv,

a tedy, že důstojnost jako objektivní hodnota je hierarchicky nadřazena hodnotám ostatním. Stejně tak není možné tvrdit, že lidská důstojnost jako zdroj lidských práv emanuje do nějakého konkrétního práva. Rovněž zde vzniká axiom obsahující předpoklad, že to lidské právo, do něž je silněji či příměji vtělena důstojnost, jakožto zdroj všech lidských práv, je nadřazeno právům ostatním.

Z analyzovaných teorií lze pod chápání důstojnosti výlučně jako zdroje lidských práv zařadit Barakovu důstojnost jako ústavní hodnotu ve funkci základu pro lidská práva a částečně interpretační pomůcku, McCrudenovu důstojnost jako základ pro ostatní lidská práva, Glensyho důstojnost jako absolutní hodnotu stojící u základů všech lidských práv, s výhradami Brozovu důstojnost jako interpretační princip,⁵⁶ důstojnost jako kolektivní ctnost L. M. Henryové a důstojnost v podobě abstraktní hodnoty, cíle či ospravedlnění celé ústavy, o níž hovořili Shultziner a Carmi. Konečně sem lze řadit i Alexyho absolutní teorii důstojnosti, avšak právě ve zmíněném negativním smyslu, kdy se sice jedná o důstojnost jako zdroj lidských práv, ale bývá využívána ve smyslu důstojnosti jako hodnoty, čímž se z ní stává axiom.

Pojetí lidské důstojnosti jako zdroje lidských práv, přestože užíváno správně, má také určitá negativa. Důstojnost člověka není jediným a dost možná ani nejlepším možným zdrojem lidských práv. Do výše uvedeného logického řetězce vedoucího od člověka k lidským právům můžeme úplně stejným způsobem dosadit svobodu⁵⁷ či dokonce lidství⁵⁸ jako

vymahatelnými (srov. O'MAHONY, C. There is no such thing as a right to dignity, *International Journal of Constitutional Law*, 2012, č. 2, s. 563–565).

⁵¹ GRIFFIN, J. *On Human Rights*. Oxford, 2008, s. 32–34.

⁵² K tomu srov. GERLOCH, A. *Teorie práva*. Plzeň, 2013, s. 24.

⁵³ Přes tuto snahu najít určité filozofické zdůvodnění přirozené lidské důstojnosti se však můžeme ptát, zdali není člověk důstojným pouze proto, že je jako takového právní a filozofická doktrína označila, aby mu mohla připsat základní práva a svobody.

⁵⁴ R. Alexy v tomto kontextu mluví o důstojnosti jakožto přemosťujícím pojmu. Dle jeho názoru máme na straně jedné osobu definovanou určitými atributy a na straně druhé lidská práva, která jí chceme přiřadit. Lidská důstojnost funguje jako pomyslný argumentační oslí můstek (ALEXY, *op. cit.*, s. 873 a 874).

⁵⁵ SCHACHTER, O. *Human Dignity as a Normative Concept*, *The American Journal of International Law*, 1983, č. 4, s. 853.

⁵⁶ S výhradami proto, že J. Broz mluví o interpretaci jako o stanovování nejen obsahu, ale i rozsahu lidských práv, čímž se u něj slévá dle mého názoru zásadní dělítko mezi důstojností jako zdrojem lidských práv a důstojností jako hodnotou (BROZ, *op. cit.*, s. 68).

⁵⁷ Základ odvození bude vždy axiomem. V prvním případě bude axiom znít „člověk je důstojná bytost“ a v druhém případě „člověk je svobodná bytost“. Snažíme-li se pak o určité logické zdůvodnění těchto axiomů, nelze říci, že by zdůvodnění lidské důstojnosti bylo přesvědčivější než zdůvodnění lidské svobody. Stejně jako I. Kant tvrdil v případě důstojnosti (viz kapitola I.), lze i v případě svobody argumentovat, že „člověk se rodí s potenciálem (...) činit samostatná rozhodnutí (...). Nic tedy nenásvedčuje tomu, že by nedisponoval svobodnou vůlí. Ve chvíli, kdy má člověk přirozeně možnost svobodně myslet

takové. Vhodným řešením by pak bylo řetězit vedle sebe jako zdroje lidských práv vícero takovýchto atributů přisuzovaných člověku, abychom co nejpřesněji obsáhli hodnotové a morální naladění ústavy a společnosti.⁵⁹

Druhým negativem je opět abstraktní povaha a z ní plynoucí neurčitý obsah lidské důstojnosti. Problematickým se tak stává i její využití jako interpretační pomůcky při určování obsahu lidských práv. Samotný obsah důstojnosti je totiž předmětem subjektivní interpretace konkrétního státu, instituce či jednotlivce,⁶⁰ což vede k riziku, že užití této hodnoty v právu může kolidovat s principy právní jistoty a objektivní práva. Reakcí na tento problém by mohlo být vymezení pro všechny společné minimalistické koncepce lidské důstojnosti,⁶¹ o níž však J. Broz legitimně podotkl, že je pro užití v právu právě svým minimalismem, neposkytující více než jen soubor tří vágních proklamací, poměrně nevhodná.⁶²

Nicméně ani užití důstojnosti jako jediného či nejvyššího zdroje lidských práv není, stejně jako předchozím v případě, *a priori* špatné. Jedná se o v zásadě legitimní rozhodnutí ústavodárce, který si však opět, a v tomto případě ještě více, musí být vědom, jakým způsobem lidskou důstojnost užívá, a kde jsou limity tohoto užití, aby předešel případnému překlápění důstojnosti jako zdroje lidských práv do zbylých dvou pojetí.

Důstojnost jako objektivní ústavní hodnota

Chápání důstojnosti jakožto cíle lidského života se odráží v současné teorii lidské důstojnosti jako objektivní hodnoty, jíž chceme dosáhnout prostřednictvím uznání a ochrany lidských práv a svobod. Předpokládá se, že v případě, že daná lidská práva budou skutečně dodržována, nabude život člověka nové, důstojnější kvality. O tom, co je obsahem důstojnosti jako hodnoty, a která lidská práva přispívají jejímu naplnění nejvíce, bude přirozeně probíhat hodnotový spor.⁶³ Toto pojetí důstojnosti může zároveň vést i k omezení některých svobod člověka, které by se mohly dostat do konfliktu s představou společnosti (resp. zákonodárce) o důstojném životě, či k ukládání určitých povinností, jež mají k takovému životu směřovat.

Důstojnost jako objektivní hodnota je tedy především představou daného interpreta o tom, jak má vypadat důstojný život a transformací této představy do práva. Tato představa pak prosvítá celým lidskoprávním

systémem a funguje nejen jako interpretační pomůcka, ale také jako argumentační nástroj při aplikaci práva. Zároveň však není samostatným lidským právem, z čehož lze vyvodit, že má ke konkrétním přímo aplikovatelným a vymahatelným právům a povinnostem akcesorickou povahu.⁶⁴ V opačném případě by se opět stala axiomem, neboť bychom přímo aplikovali hodnotu, která je žádoucí sama o sobě a o níž předpokládáme, že převáží jakékoli jiné lidské právo, jež je jen prostředkem k naplnění nějaké objektivní hodnoty.

Zároveň nemůže být důstojnost jedinou objektivní hodnotou. Vedle ní bude vždy existovat celý systém principů a hodnot dalších, které s ní za určitých okolností mohou být v souladu a za jiných naopak v rozporu. Mezi nejtradičnější z nich řadíme svobodu, rovnost, veřejný zájem, dobré mravy, spravedlnost či bezpečnost. Důstojnost v tomto pojetí tak sice je hodnotou objektivní, nikoli ovšem absolutní či nedotknutelnou, jak tomu bylo v případě důstojnosti jako zdroje lidských práv. Naopak, její podstatou je relativita k ostatním ústavním principům a hodnotám, která umožňuje, aby se stala jedním z klíčových závaží na vahách testu proporcionality. Pokud bychom chápali důstojnost jako hodnotu jedinou nebo nejvyšší, pohnuli bychom jejím pojetím směrem k důstojnosti jako zdroji lidských práv a učinili z ní opět axiom.

Důstojnosti jako jedné z ústavních hodnot odpovídají v zásadě všechny doposud nezařazené kategorie analyzované v druhé kapitole. Zajímavé je, že důstojnost jako objektivní hodnota často zahrnuje i více různých kategorií v rámci některé z uvedených teorií.⁶⁵ Je tomu tak proto, že se někteří autoři

a tedy i svobodně konat, bylo by nelogické, aby jej v tomto společenství nebo stát omezovaly bez zjevných relevantních důvodů." (HORÁK, F. O svobodě. In: K zamýšlení [online]. 8. 4. 2017. Dostupné na <https://www.kzamysleni.cz/o-svobode/>).

⁵⁸ V tomto kontextu je zajímavé srovnat preambuli Ústavy, která uvádí „nedotknutelné hodnoty lidské důstojnosti a svobody“ (Preambule ústavního zákona č. 1/1993 sb., Ústava České republiky) s preambulí Listiny, jež si naopak vystačí s „obecně sdílenými hodnotami lidství.“ (Preambule Listiny základních práv a svobod, vyhlášené pod č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky na základě usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992).

⁵⁹ Výhodou tohoto „multizdrojového“ přístupu je, že jednotlivé zdroje mohou v konkrétních případech působit kontradiktorně a vzájemně se omezovat. To v důsledku může vést k méně excesům při interpretaci lidských práv, neboť žádný z jejich zdrojů nepůsobí absolutně.

⁶⁰ P. Mlsna proto takovéto pojetí lidské důstojnosti označuje jako filozofickou a rétorickou floskuli (MLSNA, *op. cit.*, s. 131).

⁶¹ McCrudden, *op. cit.*, s. 679.

⁶² Broz, *op. cit.*, s. 10.

⁶³ Pro někoho budou důležitější občanské svobody, pro jiného např. práva sociální.

⁶⁴ MLSNA, *op. cit.*, s. 133.

⁶⁵ Lze sem zařadit Glensyho důstojnost jako pozitivní samostatné lidské právo, negativní samostatné lidské právo i zástupné lidské právo, přičemž v prvních dvou případech dokonce v nevhodné kombinaci s pojetím důstojnosti jako zdroje lidských práv. Touto nevhodnou kombinací jsou rovněž všechna tři pojetí důstojnosti, která zmiňuje Rao, jakož i důstojnost založená na svobodě a na rovnosti v teorii

nezaměřovali na funkci důstojnosti v právu, nýbrž kategorizovali spíše její obsah. Jako cestivá kategorie stojí důstojnost ve smyslu hodnoty pouze u McCruddena, který ji označuje za důstojnost jako synonymum lidských práv, u Broze, který mluví o lidské důstojnosti jako esenciálním jádru základních práv a u Baraka, jehož důstojnost jako ústavní hodnota v roli interpretační pomůcky a v roli kritéria pro limitaci lidských práv by dohromady tvořily zhruba tuto kategorii. Problémem je, že jednotlivé role Barakovy důstojnosti jako ústavní hodnoty jsou vzájemně provázané subkategorie, čímž v jeho teorii dochází dle mého názoru k nežádoucímu propojování důstojnosti jako zdroje lidských práv a důstojnosti jako objektivní hodnoty.⁶⁶ Jako poslední uvádím Alexyho relativní teorii lidské důstojnosti, která přímo zdůrazňuje, že důstojnost nemůže být chápána absolutně, neboť musí být, stejně jako ostatní hodnoty a principy, předmětem testu proporcionality.

Posledním úkolem tohoto bodu je zamyslet se nad možnými negativy důstojnosti jako objektivní hodnoty, přestože by byla užívána správně. Problémem je opět nejasný obsah pojmu důstojnost způsobující nejednotnost její interpretace, a tedy i jejího užití.⁶⁷ Společnost, zákonodárce a orgán aplikující právo tak mohou mnohdy chápat tutéž hodnotu třemi různými způsoby, což může otřást důvěrou v právo. Jádrem tohoto článku je však zkoumání funkcí lidské důstojnosti a nikoli jejího obsahu. Proto se zde omezím na poznámku, že je potřeba, aby orgány veřejné moci rozuměly historickému, kulturnímu i sociálnímu kontextu své společnosti a přizpůsobovaly tak interpretaci nejen důstojnosti, ale i ostatních hodnot, k nimž při své argumentaci jednotlivá lidská práva vztahují a jimiž je zaštiťují, těmto měnícím se reálným podmínkám. Když pomineme problémy s nejasným obsahem, tak opět platí, že užívání lidské důstojnosti jako hodnoty je legitimní volbou ústavodárce, který si do třetice musí být plně vědom, v jakém pojetí důstojnost užívá, a nezaměřovat toto pojetí ani s jedním z předchozích.

Lidská důstojnost jako axiom?

V předchozí kapitole jsem představil tři ideální čisté typy, popisující možné funkce lidské důstojnosti v právu a zároveň jsem k těmto typům přiřadil všechny uvedené kategorie lidské důstojnosti plynoucí z jiných teorií. Dále jsem konstatoval, že přes určité problémové body je každý z těchto tří typů v ústavním

právu legitimně využitelný, samozřejmě za předpokladu splnění určitých podmínek práce s ním. Také jsem kladl důraz na to, aby se tyto tři typy nikdy navzájem nekombinovaly, aby se předešlo tomu, že se z lidské důstojnosti stane axiom. Důstojnost jako axiom, jež vzniká propojením alespoň dvou ze svých základních pojetí dohromady, není žádným čtvrtým pojetím důstojnosti. Je to spíše nežádoucí argumentační faul, k čemuž může teoreticky dojít ve čtyřech dále uvedených případech tzv. „hybridních forem“.

První hybridní forma vzniká propojením důstojnosti jako samostatného lidského práva a důstojnosti jako zdroje lidských práv. V takovém případě tvrdíme, že důstojnost je přirozenou vlastností člověka, od níž odvozujeme všechna lidská práva, avšak zároveň i ona sama je přímo aplikovatelným právem, popř. do některého z práv přímo emanuje. Pokud se takové lidské právo dostane do kolize s jiným, bude se *a priori* jevit, jako důležitější, neboť ono je přímo zdrojem ostatních práv nebo má k tomuto zdroji kvalitativně užší vztah než práva ostatní. Test proporcionality nemá smysl, stejně tak jakákoli racionální argumentace. Tato důstojnost se tedy pro účely argumentace chová jako axiom a její užití takovýmto způsobem by proto mělo být považováno za argumentační faul.

Tímto způsobem je důstojnost občas užívána v právním řádu České republiky. Listina základních práv a svobod stanoví, že „každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno“,⁶⁸ což značí pojetí důstojnosti jako samostatného lidského práva. Zároveň však Ústava mluví o „duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody“,⁶⁹ což nasvědčuje chápání důstojnosti jako zdroje lidských práv.⁷⁰ To se v judikatuře

Henryové. Poněkud nejasná je kategorie důstojnosti jako konkrétnějších instrukcí a pravidel od Shultznera a Carmiho, avšak s největší pravděpodobností by se opět jednalo o určité propojení tohoto a předchozího pojetí důstojnosti.

⁶⁶ Viz např. BARAK, *op. cit.*, s. 108.

⁶⁷ Tak např. v liberálních společnostech pomáhá důstojnost jednotlivci prosazovat svá práva proti regulačním a omezujícím tendencím společnosti a státu, zatímco v konzervativních společnostech povede zejména k omezování těchto svobod s odůvodněním, že určité chování je nedůstojné, a tudíž netolerovatelné. V ekonomicky liberálních společnostech bude důstojnost pravděpodobně znamenat rovnost příležitostí a možnost jednotlivce zlepšit pomocí svých schopností vlastní situaci, kdežto v socialistických společnostech bude obsahovat spíše právo na minimální životní standard a snižování nedůstojných majetkových rozdílů.

⁶⁸ Čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, vyhlášené pod č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky na základě usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992.

⁶⁹ Preambule Ústavního zákona č. 1/1993 sb., Ústava České republiky.

⁷⁰ Snahu o propojení obojího dohromady můžeme pozorovat také v komentáři k čl. 10 Listiny z pera E. Wagnerové (viz WAGNEROVÁ, E. Komentář k článku 10 Listiny

Ústavního soudu ČR projevuje tak, že test proporcionality v případě kolize lidské důstojnosti s čímkoli končí po druhém kroku. Jakmile je tedy konstatován zásah do nedotknutelné důstojnosti, je rozhodnuto v její prospěch.⁷¹ Propojení obou přístupů dohromady ukazuje náleží IV. ÚS 412/04, kde se uvádí: „Otázky lidské důstojnosti jsou v tomto pojetí chápány jako součást kvality člověka, součástí jeho lidství. (...) Tyto úvahy stvrzuje preambule Ústavy, která deklaruje lidskou důstojnost za nedotknutelnou hodnotu, stojící v základu ústavního pořádku České republiky. Stejně tak Listina garantuje rovnost lidí v důstojnosti (čl. 1) a garantuje subjektivní právo na zachování lidské důstojnosti (čl. 10 odst. 1).“⁷²

Druhá hybridní forma je propojením důstojnosti jako samostatného lidského práva a důstojnosti jako objektivní hodnoty. V tomto případě důstojnost chápeme jako přímo aplikovatelné lidské právo a zároveň jako objektivní hodnotu, která stojí v pozadí všech práv a pomáhá při jejich interpretaci a aplikaci. Při kolizi takto chápané důstojnosti s jiným lidským právem by test proporcionality nemohl být spravedlivě uplatněn, neboť důstojnost by byla jedním z posuzovaných práv a zároveň kritériem, na jehož základě jsou tato práva posuzována. Strana pomyslného sporu se tak zároveň stává soudcem, což přirozeně narušuje rovnost stran v její nespravedlivý prospěch. Takto chápaná důstojnost má tedy tendenci se opět chovat jako axiom pro následující argumentaci a její užití by mělo být chápáno jako argumentační faul.

Jako příklad tohoto užití lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci *Indiana v. Edwards*,⁷³ kde se v rámci sporu o to, jestli se může mentálně handicapovaný jedinec sám zastupovat před soudem, proti sobě postavily nikoli důstojnost a jiné lidské právo, nýbrž dokonce dvě chápání důstojnosti. Na jedné straně stála důstojnost ve smyslu autonomie volby a na straně druhé důstojnost ve smyslu ušetření ponížení z nutnosti sám se zastupovat. V tomto kontextu bychom mohli konstatovat, že se jedná o spor dvou lidských práv, z nichž každé je určitou interpretací důstojnosti. Nicméně, arbitrem tohoto sporu byla opět důstojnost. Jinými slovy, spor se vedl o to, zdali je důstojnější tato důstojnost nebo jiná důstojnost a jelikož důstojnost ve smyslu autonomie volby byla jen převlečená svoboda, zvítězila důstojnost, která byla důstojností jako objektivní hodnotě blíže.

Třetím případem je propojení důstojnosti jako objektivní hodnoty s důstojností jakožto

zdrojem lidských práv. Zde se nám problém předchozího případu akorát posouvá o úroveň výš. Na jedné straně případného testu proporcionality máme důstojnost jako hodnotu prosvítající celým právním řádem a na straně druhé jiný kolidující princip či hodnotu. Důstojnost však zároveň je zdrojem všech lidských práv, a tudíž jakýmsi principem vyšší kategorie, který stojí nad všemi ostatními a zastřešuje je. Na místo racionálního poměrování dvou principů či hodnot na základě logických argumentů vycházejících z dané konkrétní situace tak hodnotíme, který z těchto principů je blíže zastřešujícímu principu, tedy důstojnosti. Jinými slovy se ptáme, jestli je blíže důstojnosti důstojnost nebo něco jiného. Odpověď je vždy předem jasná, neboť vychází z lidské důstojnosti chovající se jako axiom determinující nutný výsledek celého myšlenkového postupu. I takovéto užití je tedy argumentačním faulem.

Příkladem takového užití lidské důstojnosti je rozhodnutí Ústavního soudu JAR *S v. Makwanyane*,⁷⁴ kde se mimo jiné uvádí, že respekt k životu a důstojnosti jsou hodnoty nejvyššího řádu v rámci Ústavy. Tak dochází nutně k propojení chápání důstojnosti jako hodnoty, která je použitelná v rámci právní argumentace a důstojnosti jako zdroje lidských práv, která zajišťuje, že důstojnost jako hodnota nakonec převáží. Tento závěr rovněž potvrzuje dikce čl. 10 prozatímní ústavy JAR, který stanoví „Každá osoba má právo na uznání a ochranu jeho či její důstojnosti.“⁷⁵

Konečně čtvrtým případem je propojení všech tří přístupů k důstojnosti najednou. V tomto případě se důstojnost stává chameleonem, který latentně visí nad celým právním řádem a podle potřeby se objevuje jednou v podobě lidského práva, podruhé v podobě objektivní hodnoty, pokaždé však se schopností stát se axiomem a determinovat tak konkrétní výsledek debaty či argumentace. Slouží tak jako „superargument“, jako žolík, který, je-li vyneseno na stůl, ukončuje debatu. Na jedné straně platí za

základních práv a svobod. In: Pospíšil – Langášek – Šimíček – Wagnerová a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha, 2012, s. 282 a 283).

⁷¹ WAGNEROVÁ, E. Text Elišky Wagnerové o pojetí lidské důstojnosti u příležitosti kolokvia Ústavního soudu s Aharonem Barakem. In: Eliška Wagnerová [online]. 8. 4. 2017. Dostupné na <http://eliskawagnerova.cz/aktuality/text-elisky-wagnerove-o-pojeti-lidske-dustojnosti-u-prilezitosti-kolokvia-ustavniho-soudu-s-aharonem-barakem/>.

⁷² Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 412/04., odst. 21.

⁷³ Rozsudek Nejvyššího soudu ve věci *Indiana v. Edwards*, 554 U.S. 164, 176 (2008).

⁷⁴ Rozsudek Ústavního soudu *S v. Makwanyane*, 1995 (3) SA 391 (CC), odst. 111.

⁷⁵ Čl. 10 (prozatímní) Ústavy Jihoafrické republiky, zákona č. 200 z roku 1993.

absolutní a ničím neredukovatelný princip a na straně druhé za prázdnou skořápku bez jasně vymezeného obsahu,⁷⁶ a tudíž může být využita k zabsolutizování jakéhokoli argumentu. Důstojnost tak pět znemožňuje test proporcionality a její využívání takovýmto způsobem by mělo být chápáno jako výrazný argumentační faul.

Typickým příkladem tohoto pojetí lidské důstojnosti je Ústava a z ní plynoucí judikatura Spolkové republiky Německo. Čl. 1 odst. 1 Základního zákona stanoví: „Důstojnost člověka je nedotknutelná. Respektovat a chránit ji je povinností veškeré státní moci.“ Úvod odstavce druhého téhož článku pak stanoví: „Německý lid proto uznává neporušitelná a nezcižitelná lidská práva...“.⁷⁷ J. Broz v tomto kontextu podrobně popisuje, jak se nakonec judikatura i doktrína ustálila na tom, že lidská důstojnost má být chápána všemi třemi zmíněnými způsoby najednou.⁷⁸ Jako důkaz mi v tomto kontextu poslouží tři následující ukázky. První z nich je rozhodnutí „Schmid-Spiegel“, které stanoví, že proti porušení čl. 1 Základního zákona lze podat ústavní stížnost, a že je tudíž lidská důstojnost přímo aplikovatelným lidským právem.⁷⁹ Druhou je rozhodnutí „Tonband“, které naopak stanoví, že lidská důstojnost je absolutní hodnotou vylučující použití testu proporcionality.⁸⁰ Konečně třetí rozhodnutí „Schockwerbung II“ stanoví, že důstojnost je základem všech ostatních lidských práv a tedy není s žádným konkrétním právem souměřitelná.⁸¹ Klasickým příkladem užití hybridní formy lidské důstojnosti Spolkovým ústavním soudem je pak známý rozsudek „Luftsicherheitsgesetz“,⁸² v jehož rámci soud argumentoval tím, že člověk je vždy subjektem v kantovském smyslu a nikoli objektem. Z tohoto důvodu člověk disponuje nedotknutelnou důstojností, jež znemožňuje mimo jiné „kalkulovat“ s lidskými životy v právní argumentaci. Důstojnost člověka se tak stává pro veřejnou moc absolutně nedotknutelnou (odst. 123, 124 a 134). Přestože se soud následně pokusil toto tvrzení zmírnit sekundárním argumentem týkajícím se nejistoty ohledně toho, jak celá situace v letadle dopadne a zdali se letadlo skutečně stane zbraní v rukou teroristů (odst. 125–129), primárním argumentem stále zůstává nedotknutelná lidská důstojnost vylučující jakékoli protiargumenty, jakož i právní diskurz jako celek. Právě zde tak můžeme najít příklad pomyslného argumentačního žolíka, jehož využití lze obecně považovat za nežádoucí způsob právní argumentace.

Závěrem

Lidskou důstojnost lze v soudobém ústavním právu pojmout třemi odlišnými způsoby, vycházejícími ze tří dominantních historických pojetí tohoto pojmu. Z antického *dignitas* lze vyvodit soudobou teorii důstojnosti jako samostatného lidského práva. Prvky důstojnosti jako přirozené vlastnosti můžeme spatřovat v dnešní důstojnosti v podobě zdroje lidských práv, a konečně chápání důstojnosti jako cíle můžeme přirovnat k soudobému pojetí důstojnosti jako objektivní hodnoty. Jiná dělení lidské důstojnosti často nedokážou reflektovat odlišné funkce lidské důstojnosti v právu a zaměřují se spíše na její obsahovou stránku, což je jistě rovněž důležité, avšak umožňuje to ignorovat či dokonce zastřít problém lidské důstojnosti, který považují za fundamentálnější již jen z toho důvodu, že na rozdíl od rozmanitosti obsahu lidské důstojnosti, její funkce zůstávají napříč všemi právními řády velmi podobné.

Každý ze tří uvedených přístupů se vyznačuje určitými problémy, avšak obecně je užití kteréhokoli z nich legitimní. Komplikace nastávají až v situaci, kdy se jednotlivé přístupy začnou kombinovat. Z lidské důstojnosti se tak stává axiom, jehož užití, determinující předem výsledek debaty, znemožňuje provedení testu proporcionality a racionální právní argumentaci obecně. Používání hybridních forem lidské důstojnosti tak považují za argumentační faul, který nemá v právu své místo bez ohledu na to, jaký konkrétní obsah je této axiomatice důstojnosti dán. Zajímavým poznatkem je, že nejen ústavodárci či soudy, ale také teoretici často tyto axiomatice formy lidské důstojnosti využívají či si jejich problematičností nevěšují.⁸³

Základním předpokladem toho, jak se bude lidská důstojnost v praxi užívat, je samozřejmě dikce ústavního textu. Ten může naprosto legitimně využít vícero typů důstojnosti, avšak musí je od sebe striktně a precizně oddělit, aby zabránil jejich případnému

⁷⁶ Srov. McCrudden, *op. cit.*, s. 698; Rao, *On the Use*, s. 208; Botha, *op. cit.*, s. 217.

⁷⁷ Čl. 1 Základního zákona Spolkové republiky Německo z 23. května 1949 (BGBl. S. 1).

⁷⁸ Broz, *op. cit.*, s. 35–37.

⁷⁹ Rozsudek Spolkového ústavního soudu BVerfGE 12, 113 „Schmid-Spiegel“.

⁸⁰ Rozsudek Spolkového ústavního soudu BVerfGE 34, 238 „Tonband“.

⁸¹ Rozsudek Spolkového ústavního soudu BVerfGE 107, 275 „Schockwerbung II“.

⁸² Rozsudek Spolkového ústavního soudu BVerfGE 133, 241 „Luftsicherheitsgesetz“.

⁸³ Viz příklady v kapitolách III. a IV.

promíchávání v právní argumentaci, jak se tomu poměrně často děje. Druhým předpokladem je pak přirozeně argumentační poctivost orgánů aplikujících právo. A konečně posledním záchytným mechanismem je v tomto kontextu právě doktrína, jež si však doposud jádra problému všímala jen sporadicky.⁸⁴

V dalším výzkumu by bylo vhodné zaměřit se především na provedení podrobné komparativní analýzy většího počtu rozsudků využívajících lidskou důstojnost. Cílem by mělo být poukázat na kontrast mezi využitím důstojnosti ve formě „čisté“ a formě „axiomatizované“. Je také žádoucí zkoumat vztah mezi druhem používané důstojnosti a zněním ústavněprávní úpravy daného státu.

V tomto příspěvku jsem se nezaměřoval na obsahové vymezení důstojnosti v jednotlivých ústavách a judikaturách, nýbrž pouze na funkci, jakou v daném právním řádu zastává. Je tomu tak zejména proto, že právě v tomto aspektu lidské důstojnosti spatřuji největší mezeru v našem poznání. Lze ovšem předpokládat, že sekundárním úkolem do budoucna může být obsahovou a funkcionální linii výzkumu lidské důstojnosti propojit.

⁸⁴ Poměrně precizní kritiku užívání důstojnosti jako axiomu můžeme najít zejména u R. Alexyho (ALEXY, *op. cit.*) či u M. Mählmanna (MAHLMANN, M. *The Basic Law at 60.*). Je logické, že silnou kritiku můžeme pozorovat u německých teoretiků, neboť právě SRN využívá důstojnosti ve formě nejtvrďšího axiomu spojeného ze všech tří základních typů.

Hodnotové pojetí a právní ochrana nenarozeného života v kontextu biomedicínského vývoje

JAKUB VALC*

Current and Future Role of Law in the Protection of Unborn Life in the Context of Biomedical Development

Summary: *Due to the progressive development of biomedicine, scientists have been able to influence the development of a human being in the prenatal period for some time. This is associated with many problems not only of an ethical but also of a legal nature, which have an impact on the legal significance of the value of human life and on the preservation of its nature. The aim of this article is to highlight the fact that the legislature is unable to efficiently and flexibly respond, in various aspects, to the penetration of genetic engineering into more and more areas of social life. Initially, attention shall be on the biological, moral and legal status of an unborn child in the context of legal regulations that allow destructive interference in its essence and natural development. Subsequently, focus shall be oriented on the philosophical and legal analysis of the issue of biopower and its potential ability to substitute the legislative action of the legislature, which we will try to demonstrate on the Czech legal environment with respect to the current and still unresolved issue of surrogacy.*

Keywords: *human life, human nature, unborn child, biomedicine, biopower, surrogacy*

Problematika vztahu práva a jiných vědních oborů je předmětem odborných diskusí již od nepaměti. Můžeme však říci, že v současné době je daleko více zesílena potřeba vést věcnou diskusi v otázkách, zda by právo mělo více reflektovat vědecké poznatky zejména z oblasti biologie či genetiky, které nám umožňují nejen podrobným způsobem pozorovat akt počátku a vývoje lidského života, ale také zásadním způsobem zasahovat do

jeho přirozenosti. V tomto kontextu můžeme hovořit o celé řadě bioetických otázek, které souvisejí nejen s historicky známou problematikou provádění interrupcí, ale také s prenatální diagnostikou či výzkumem na lidských embryích, který můžeme považovat za určitý předstupeň či prostředek k realizaci

* Katedra právní teorie, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, interní doktorand. E-mail: jakubvalc@seznam.cz.